

**Η ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ
ΤΗΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ
ΚΑΤΑ ΠΛΑΤΩΝΑ***

Ο Πλάτων σε όλη τη διάρκεια της ζωής του δεν έπαψε ποτέ να ενδιαφέρεται για τη σωστή διαπαιδαγώγηση των πολιτών προκειμένου αυτοί να γίνουν ενάρετοι και κατά συνέπεια ευτυχισμένοι.

Η παιδεία ορίζεται από το φιλόσοφο ως η αρετή εκείνη, η οποία εμψυτεύεται από πολύ νωρίς στην ψυχή του παιδιού, οδηγώντας το να αγαπά τα καλά και να μισεί τα αισχρά. Στην παιδική ηλικία, επειδή ο άνθρωπος δεν είναι ακόμη ικανός να χρησιμοποιήσει τη λογική, τα πρόποντα του επιβάλλονται ως συνήθεια ("έθος"), την οποία ενισχύει αργότερα η νόηση, καθιερώνοντας μία συμφωνία ανάμεσα σε όσα εκείνη επιτάσσει και σε όσα έχουμε συνηθίσει να πράττουμε. Η αρετή, βασιζόμενη στο λόγο, φθάνει στην πλήρη έκφραση της και αποβαίνει η τέλεια παιδεία, προς την οποία αποβλέπει κάθε μάθηση: «παιδείαν δὴ λέγω τὴν παραγινομένην πρῶτον παισὶν ἀρετὴν· ἡδονὴν δὴ καὶ φιλίαν καὶ λύπην καὶ μίσος ἂν ὀρθῶς ἐν ψυχῇς ἐγγίγνωνται μήπω δυναμένων λόγῳ λαμβάνειν, λαβόντων δὲ τὸν λόγον, συμφωνήσῃσι τῷ λόγῳ ὀρθῶς εἶθισθαι ὑπὸ τῶν προσηκόντων ἐθῶν»¹.

Ακριβώς όπως συνηθίζουμε τα παιδιά να αγαπούν τα κατάλληλα για τη σωματική τους υγεία φαγητά και να αποφεύγουν τα βλαβερά, το ίδιο πρέπει να κάνουμε και για ο,τιδήποτε αφορά τη βελτίωση ή τη βλάβη της ψυχής τους. Ο δάσκαλος και κατόπιν ο νομοθέτης θα πείσει- και αν δεν το καταφέρει θα αναγκάσει- τους νέους ανθρώπους να συμπεριφέρονται όπως αρμόζει σε σώφρονες, ανδρείους και γενικά αγαθούς πολίτες². Με τον τρόπο αυτό το παιδί χαίρεται και λυπάται για τα ίδια πράγματα που χαροποιούν η λυπούν τους ενήλικες: «ἴν' οὖν ἡ ψυχὴ τοῦ παιδὸς μὴ ἐναντία χαίρειν καὶ λυπεῖσθαι ἐθίζεται τῷ νόμῳ... ἀλλὰ συνέπεται χαίρουσά τε καὶ λυπούμενη τοῖς αὐτοῖς τοῦτοις ὅσπερ ὁ γέρον»³.

Αν δεν δοθεί στο παιδί η κατάλληλη παιδεία, τότε αυτό μπορεί να στραφεί στην κακία· και μάλιστα όσο μεγαλύτερες ικανότητες διαθέτει τόσο σοβαρότερα αδικήματα θα διαπράξει: «Καὶ τὰς ψυχὰς οὕτω

* Ανακοίνωση της Ε. Μαραγγιανού στο 1ο Συνέδριο της Νοτιοαφρικανικής Εταιρείας για την Ελληνική Φιλοσοφία και τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες, στην Πρετόρια (Ν. Αφρική), 29 Απριλίου – 4 Μαΐου 1997. Το θέμα αναπτύσσεται εδώ διεξοδικότερα.

φῶμεν τὰς εὐφυστάτας κακῆς παιδαγωγίας τυχούσας διαφερόντως κακὰς γίγνεσθαι»⁴. Και γενικά ο άνθρωπος, αν τύχει ορθῆς παιδείας, γίνεται «θειότατον ἡμερώτατόν τε ζῶον», αν ὁμως ατυχήσει στην εκπαίδευσή του «ἀγρώτατον, ὁπόσα φύει γῆ»⁵. Ακόμα και οι φιλοσοφικές φύσεις, αν δεν πάρουν την κατάλληλη αγωγή, δεν πρόκειται να γίνουν ενάρετες. Μόνο μία θεική τύχη θα μπορούσε να τις αποσπάσει από τον ολισθηρό δρόμο της κακίας⁶.

Η παιδεία είναι λοιπόν κατά τον Πλάτωνα η κατ' ἐξοχήν πολιτική πράξη της φιλοσοφίας και συγχρόνως η απαραίτητη προϋπόθεση για την καλλιέργεια της ψυχῆς. Το να εκπαιδεύουμε τους νέους σημαίνει να κάνουμε τα σώματα και τις ψυχές τους όσο ωραιότερα μπορούν να γίνουν. Και αυτό το κατορθώνει με τον καλύτερο τρόπο ο φιλόσοφος, ο οποίος, προσβλέποντας στις Ἰδέες, οδηγεί τους μαθητές του σε νοητική και ηθική τελείωση. Ουδέποτε η πλατωνική παιδεία δεν στοχεύει σε χρήματα ή σε ισχύ. Ο Πλάτων αρνείται μάλιστα την απόδοση του ὅρου σε οποιαδήποτε εκπαίδευση δεν αποβλέπει στο δίκαιο και τη νόηση: «τὴν δὲ εἰς χρήματα τείνουσαν ἢ τινα πρὸς ἰσχύν, ἢ καὶ πρὸς ἄλλην τινὰ σοφίαν ἄνευ νοῦ καὶ δικῆς, βάνουσόν τ' εἶναι καὶ ἀνελεύθερον καὶ οὐκ ἄξιον τὸ παράπαν παιδείαν καλεῖσθαι»⁷.

Το ζήτημα, το οποίο απασχολεί τον Πλάτωνα δεν είναι τόσο πῶς τα παιδιά (δηλαδή οι νέοι από ἑξι ως δώδεκα χρονῶν) θα αποκτήσουν γνώσεις και δεξιότητες, αλλά κυρίως πῶς θα διαμορφωθεί ο χαρακτήρας τους ὥστε να γίνουν αργότερα, με τη βοήθεια της φιλοσοφίας, ηθικές προσωπικότητες. Ο φιλόσοφος μας δίνει ἑτάι ἑνα συνεπές πρότυπο ηθικῆς αγωγῆς που πρέπει να ακολουθηθεῖ κατά το παιδεύειν, εν αντιθέσει προς ὅ,τι συμβαίνει συνήθως στη σύγχρονη κοινωνία⁸.

Η αγωγή πρέπει να αρχίζει από την παιδική ηλικία, όταν ο άνθρωπος δεν μπορεί ακόμα να κρίνει αυτό που του προσφέρεται, αλλά εἶναι σε θέση να συγκρατεῖ μέσα στην ψυχῆ του ανεξίτηλες εἰκόνες και ἰδέες, οι οποίες συντελοῦν στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του: « ἃ ἂν τηλικούτος ὢν λάβῃ ἐν ταῖς δόξαις δυσέκνιπτά τε καὶ ἀμετάστατα φιλεῖ γίγνεσθαι»⁹.

Οι «δόξες» θα γίνουν αργότερα ἰδέες και γνώση και ο μικρός μαθητής θα ἐξελιχθεῖ ἰσως σε κυβερνήτη - φιλόσοφο. Ο πολίτης, προκειμένου λοιπόν να γίνει τέλειος και να αποκτήσει τη γνώση του ἀρχεῖν και ἀρχεσθαι, η οποία εἶναι συνυφασμένη με την αδιάκοπη εφαρμογή της δικαιοσύνης και της ἀρετῆς, πρέπει νὰ πάρει την κατάλληλη εκπαίδευση από πολύ νωρίς: «ἀγαθὸν ἄνδρα μέλλοντα ἔσσεσθαι τοῦτο αὐτὸ ἐκ παίδων εὐθύς μελετᾶν δεῖν»¹⁰.

Οι δεσμώτες του πλατωνικού σπηλαίου (δηλαδή οι ἄνθρωποι που εἶναι δέσμοι της ὕλης, των βιοτικῶν αναγκῶν και των κοινωνικῶν

συμβάσεων) από παιδιά συνηθίζουν σ'αυτή τη ζωή: «ἐκ παίδων ὄντας ἐν δεσμοῖς»¹¹. Το ίδιο και οι μελλοντικοί ἄρχοντες, οι φιλοσοφικές φύσεις, οι προικισμένες με οξεία αντίληψη, ισχυρή μνήμη και ακατάβλητη θέληση, από παιδιά πάλι θα εκπαιδευθούν κατάλληλα¹².

Ο παιδαγωγός επιτυγχάνει ευκολότερα το στόχο του αν χρησιμοποιήσει κάποια μέσα, τα οποία θα συντελέσουν στο να χαραχθούν στην ψυχή του παιδιού - ακριβώς όπως πάνω σε κερί - τόσο οι γνώσεις όσο και οι αρετές. Ο Πλάτων μας λέει συγκεκριμένα στο *Θεαίτητο* (191 c-d) ότι η ψυχή του ανθρώπου μοιάζει με κέρινο εκμαγείο, πάνω στο οποίο αποτυπώνονται οι αισθήσεις και οι έννοιες: «Θές δή μοι λόγου ἔνεκα ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐνὸν κήρινον ἐκμαγεῖον, τῷ μὲν μεῖζον, τῷ δ' ἑλαττον, καὶ τὸ μὲν καθαρωτέρου κηροῦ, τῷ δὲ κοπρωδεστέρου, καὶ σκληροτέρου, ἐνίοις δὲ ὑγροτέρου, ἔστι δ' οἷς μετρίως ἔχοντος...καὶ εἰς τοῦτο ὃ,τι ἂν βουλευθῶμεν μνημονεῦσαι ὧν ἂν ἴδωμεν, ἀκούσωμεν ἢ αὐτοὶ ἐννοήσωμεν, ὑπέχοντας αὐτὸ ταῖς αἰσθήσεσι καὶ ἐννοίαις, ἀποτυποῦσθαι...»

Τα σπουδαιότερα από τα εκπαιδευτικά αυτά μέσα είναι ο μύθος, το παιχνίδι, η μίμηση, η διδασκαλία και μερικές φορές η τιμωρία. Ας τα εξετάσουμε λεπτομερέστερα:

1. Ο **μύθος** μπορεί να γαλουχήσει τα παιδιά και να τα οδηγήσει στην αρετή, αρκεί να περικλείει ηθικά μηνύματα. Μιλάει κατ' ευθείαν στην ψυχή του παιδιού και, εντυπωσιάζοντάς το με τη γοητεία της αφήγησης, του υποβάλλει με τον πλέον πειστικό τρόπο τις ουσιαστικότερες αλήθειες, όπως είναι η λατρεία του θείου, η υπεράσπιση της πατρίδας, η αφοσίωση στην οικογένεια και γενικά η διαμόρφωση του βίου βάσει προτύπων και αξιών: «πρῶτον τοῖς παιδίοις μύθους λέγομεν»¹³.

Πρέπει όμως να προσέξουμε καλά ποιούς μύθους θα διηγηθούμε στους νέους πολίτες, γιατί δεν είναι όλοι επωφελείς. Πρέπει, για παράδειγμα, να αποκλειστούν όλοι οι μύθοι που περιέχουν ψευδείς ή βλαβερούς συμβολισμούς, όπως είναι αυτοί που περιγράφουν τους θεούς γεμάτους με όλα τα ανθρώπινα ελαττώματα: μίσος, εχθρότητα, οργή, αλαζονεία, φιληδονία, πονηρία, δηλαδή όσα τους αποδίδουν ο Όμηρος και ο Ησίοδος¹⁴.

Και κυρίως οι μελλοντικοί ἄρχοντες θα διδάσκονται μύθους που θα τους υποβάλλουν την ιδέα ότι πρέπει να αγαπούν ο ένας τον άλλο και να συμβιώνουν ειρηνικά. Αντίθετα θα μάθουν να θεωρούν αίσχιστον «τὸ ραδίως ἀλλήλοις ἀπεχθάνεσθαι»¹⁵. Αν είχαν όμως ως πρότυπο τούς ολύμπιους θεούς, η πολιτεία, αντί τῆς επιζητούμενης αρμονίας, θα σπαρασσόταν από συνωμοσίες και ἐριδες.

Ειδικότερα, προκειμένου το παιδί να γίνει αργότερα γενναῖος πολίτης, δεν πρέπει να ακούει τρομακτικές διηγήσεις για τον κάτω κόσμο,

γιατί θα καταληφθεί από το φόβο του θανάτου και θα γίνει δειλό. Άν πάλι επιθυμούμε να αποκτήσει ελεύθερο φρόνημα, πρέπει να του παρέχουμε και τα ανάλογα πρότυπα, απομακρύνοντας τις ανοίκειες εικόνες, γιατί αν διδάσκεται π.χ. από τον Όμηρο ότι ο Αχιλλέας, ο γενναιότερος των Ελλήνων, έκλαιγε και μοιρολογούσε για το θάνατο του Πατρόκλου, τότε πως θα αντιμετωπίζει ψύχραιμα τις αναπόφευκτες συμφορές που μας επιφυλάσσει η μοίρα¹⁶;

Αυτό που οφείλει να κάνει λοιπόν ο παιδαγωγός είναι να ελέγχει τους μύθους που πρέπει να λέγονται και να πείσει κατόπιν τις τροφούς και τις μητέρες να τους διηγούνται στα παιδιά τους, αν θέλουν να τα μεγαλώσουν σωστά¹⁷.

Η ανάγκη αυτή γίνεται επιτακτική ιδιαίτερα σήμερα, που τα παιδιά επηρεάζονται ανεξέλεγκτα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης με παραμύθια και φανταστικές ιστορίες γεμάτες βία και ανηθικότητα. Αντίθετα τα κλασσικά παραμύθια των περασμένων γενεών περιέχουν άριστα ηθικά πρότυπα, εφόσον σε αυτά το καλό πάντα θριαμβεύει και η εσωτερική ομορφιά προβάλλεται ως σημαντικότερη της εξωτερικής.

2. Το **παιχνίδι** δεν αποτελεί στον Πλάτωνα μόνο μία ανάγκη ψυχαγωγίας του παιδιού, αλλά και ένα σπουδαίο παιδευτικό μέσο. Προτείνει λοιπόν ο φιλόσοφος τα παιδιά να παίζουν με παιχνίδια που θα είναι μικρογραφίες των αληθινών εργαλείων, έτσι ώστε να αποκαλύπτονται και να καλλιεργούνται οι φυσικές τους ικανότητες.

Όσοι, για παράδειγμα, αγαπούν τη γεωργία ή την οικοδομική τέχνη, πρέπει να παίζουν με παιχνίδια—απομιμήσεις των πραγματικών εργαλείων που χρησιμοποιούνται στα αντίστοιχα επαγγέλματα. Εκείνοι πάλι που θέλουν να γίνουν μαραγκοί, οφείλουν να μάθουν να μετρούν και να προσαρμόζουν και αυτοί που προορίζονται για τον πόλεμο θα ασκηθούν από μικροί στην ιππασία και στη χρήση απομιμήσεων των πραγματικών όπλων. Με τον τρόπο αυτό και η μάθηση θα συντελεσθεί και το μελλοντικό τους επάγγελμα θα αγαπήσουν οι νεαροί μαθητές: «οἷον τὸν μέλλοντα ἀγαθὸν ἔσσεσθαι γεωργὸν ἢ τινα οἰκοδόμον, τὸν μὲν οἰκοδομοῦντά τι τῶν παιδείων οἰκοδομημάτων παίζειν χρή, τὸν δ' αὖ γεωργοῦντα, καὶ ὄργανα ἐκάτερω σμικρὰ τῶν ἀληθινῶν μιμήματα, παρασκευάζειν τὸν τρέφοντα αὐτῶν ἐκάτερον...κεφάλαιον δὲ παιδείας λέγομεν τὴν ὀρθὴν τροφήν, ἣ τοῦ παίζοντος τὴν ψυχὴν εἰς ἔρῳτα μάλιστα ἀξιεῖ τούτου ὃ δεήσει γενόμενον ἄνδρ' αὐτὸν τέλειον εἶναι τῆς τοῦ πράγματος ἁρετῆς»¹⁸.

Παρατηρούμε εδώ ότι ο Πλάτων χρησιμοποιεί παραδείγματα μόνο από χειρωνακτικές ή από στρατιωτικές τέχνες, προφανώς για τρεις λόγους: α) ο φιλόσοφος, προκειμένου να κάνει κατανοητές τις απόψεις του, χρησιμοποιεί πάντοτε τα απλούστερα παραδείγματα από την καθημερινή ζωή και, όταν αυτά γίνουν αποδεκτά, προχωρεί σε ζη-

τήματα πολυπλοκότερα και πιο αφηρημένα· β) επειδή πρόκειται για παιδιά μικρής ηλικίας δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει απομιμήσεις των οργάνων που είναι απαραίτητα στις διάφορες επιστήμες (όπως είναι π.χ. ο διαβήτης για τη γεωμετρία ή το μικροσκόπιο για τη φυσική και τη βιολογία), δεδομένου ότι αυτά θα ήταν άχρηστα σε άτομα, τα οποία δεν μπορούν να συλλάβουν μαθηματικές ή φυσικές έννοιες· γ) η σπουδαιότητα ορισμένων επαγγελμάτων (όπως εκείνο του δασκάλου) είναι τόσο μεγάλη πού δεν πρέπει να ευτελεστεί στα αδέρξια χέρια των παιδιών. Μόνο οι μνημένοι στη φιλοσοφία μπορούν να προσεγγίσουν τα μέγιστα και ιερότατα.

3. Η **μίμηση** παίζει τεράσιο ρόλο στην εκπαίδευση, δεδομένου ότι το παιδί έχει από πολύ μικρό την τάση να μιμείται εκείνο που βλέπει. Αρκεί λοιπόν να του παρέχουμε τις εικόνες που θέλουμε να μιμηθεί και τότε εκείνο θα επαναλάβει αυθόρμητα τα πρότυπα που του δίνουμε.

Πρέπει, για παράδειγμα, να του παρουσιάζουμε ανθρώπους σώφρονες, ευσεβείς και ανδρείους, έτσι ώστε το παιδί, που δεν μπορεί να συλλάβει πλήρως τη σημασία των παραπάνω εννοιών, να μιμείται μηχανικά τη συμπεριφορά τους και να συνηθίσει σε αυτή, μέχρι να γίνει μέρος των φυσικών του κινήσεων και του τρόπου ομιλίας του. Αργότερα θα είναι σε θέση να προσεγγίσει και με τη νόηση τα ηθικά πρότυπα που έμαθε να μιμείται: «ἐὰν δὲ μιμῶνται, μιμῆσθαι τὰ τούτοις προσήκοντα εὐθὺς ἐκ παιδῶν, ἀνδρείους, σώφρονας, ὁσίους, ἐλευθέρους καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα, τὰ δὲ ἀνελεύθερα μήτε ποιεῖν μήτε δεινούς εἶναι μιμήσασθαι, μηδὲ ἄλλο μηδὲν τῶν αἰσχρῶν, ἵνα μὴ ἐκ τῆς μιμήσεως τοῦ εἶναι ἀπολαύσωσιν ἢ οὐκ ἦσθῃσι ὅτι αἱ μιμήσεις, ἐὰν ἐκ νέων πόρρω διατελέσωσιν, εἰς ἔθῃ τε καὶ φύσιν καθίστανται καὶ κατὰ σῶμα καὶ φωνὰς καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν;»¹⁹

Αντίθετα στους μαθητές ή τους κηδευομένους μας δεν θα επιτρέψουμε ποτέ να μιμούνται ο,τιδήποτε ταπεινό, πρόστυχο ή αισχρό, και ακόμα θα απαγορεύουμε στα αγόρια να παριστάνουν τις γυναίκες και μάλιστα σε απρεπή συμπεριφορά (να υβρίζουν τους άνδρες τους, να αψηφούν τούς θεούς, να επαίρονται για την ευτυχία τους, να παραδίδονται σε θρήνους ή να είναι έρμαια τού έρωτα και της αρρώστιας). Δεν θα τους επιτρέψουμε επίσης να μιμούνται τους παράφρονες και τους δούλους με τα ασυνάρτητα λόγια που συνήθως εκφέρουν, τις λοιδορίες και τις ευτελείς διασκεδάσεις τους.

Θα απαγορεύουμε τέλος στα παιδιά να μιμούνται τις φωνές των ζώων ή τους θορύβους των αφρισμένων ποταμών και της τρικυμισμένης θάλασσας, γιατί όλα αυτά φέρνουν αναστάτωση στο σώμα και την ψυχή τους, επισκιάζοντας το πρότυπο του “καλού κάγαθοῦ” ανθρώπου²⁰. Στο σημείο αυτό ο Πλάτων φαίνεται να υπερβάλλει, γιατί ο

συσχετισμός των φυσικών φαινομένων με την ηθική συμπεριφορά του ανθρώπου μπορεί να αμφισβητηθεί, δεδομένου ότι πρόκειται για δύο διαφορετικά επίπεδα πραγματικότητας.

4. Η **διδασκαλία** της μουσικής, της γυμναστικής και κάποιων άλλων βασικών μαθημάτων, όπως είναι η γραφή, η αριθμητική, η αστρονομία, η θεολογία και οι πολεμικές τέχνες.

Η μουσική εισέρχεται («καταδύεται» θα μας πει ο Πλάτων) στην ψυχή του παιδιού²¹ και δια μέσου του ρυθμού και της αρμονίας τη διαμορφώνει με τον καλύτερο τρόπο ώστε να γίνει ευσχήμων και να μάθει να χαίρεται με τα καλά και να μισεί τα αισχρά. Ο φιλόσοφος – άριστος γνώστης της μουσικής, όπως όλοι οι νέοι της τάξης του – μας δίνει πολύ συγκεκριμένες πληροφορίες όσον αφορά τους πρόποντες ρυθμούς (αναφέρει σχετικά τον ἐνόπλιον, τον δάκτυλο, τον ἡρῶν, τον ἱαμβό και τον τροχαῖο, καθώς και τη σωστή εναλλαγή μακρών και βραχείων συλλαβών)²². Δικαιολογεί μάλιστα ο ίδιος την επιμονή του αυτή σχετικά με τη μουσική αγωγή των νέων, λέγοντας ότι την ευρυθμία και την αρρυθμία ακολουθεί απαραίτητα η εντύπωση της ομορφιάς και της ασχήμιας: «τὸ τῆς εὐσχημοσύνης τε καὶ ἀσχημοσύνης τῷ εὐρύθμῳ τε καὶ ἀρρῦθμῳ ἀκολουθεῖ»²³. Ἔτσι για να γίνει κάποιος ωραίος στην ψυχή πρέπει να αγαπά την ευρυθμία, η οποία θα του χαρίσει επί πλέον αρμονία και στις σωματικές του κινήσεις. Το “ἀγαθὸν ἦθος” συνυπάρχει πάντα με την αρμονία, ενώ η ασχημοσύνη με την αρρυθμία και την “ἀναρμοστία”.

Η παραπάνω άποψη μας παραπέμπει εξάλλου στην πλατωνική θεώρηση της δικαιοσύνης ως αρμονικής διάταξης των μερών της ψυχής, όπου το καθένα απ’ αυτά εκτελεί τα εαυτού, συντελώντας στη διαμόρφωση του χρηστού ἡθους. Φθάνει έτσι ο Πλάτων στην άποψη ότι η μουσική είναι το κυριότερο μέρος της ανατροφής (“κυριωτάτη ἐν μουσικῇ τροφή”), δεδομένου ότι ο ρυθμός και η αρμονία διαπερνούν ως τα τρίσβαθα την ψυχή και την εξουσιάζουν με όλη τους τη δύναμη.

Ἔτσι εκείνος που έχει ανατραφεί με τη μουσική θα μπορεί να κρίνει σωστά την τελειότητα ή τις ατέλειες της φύσης και των έργων τέχνης. Κατά συνέπεια θα δέχεται όλα τα ωραία και με αυτά θα τελειοποιείται, ενώ θα απορρίπτει και θα αποστρέφεται κάθε τι το άσχημο από την παιδική του ακόμα ηλικία. Και με τον όρο “άσχημο” εννοεί ο φιλόσοφος το υπερβολικό, το παράφορο και γενικά εκείνο που υπερβαίνει τα όρια του μέτρου και της ηθικής. Το ζητούμενο είναι για μία ακόμη φορά ο έρωτας του ωραίου (και όταν μιλάμε εδώ για ωραίο εννοούμε όχι μόνο το σωματικό κάλλος, αλλά και εκείνο της ψυχής που θα μας οδηγήσει σταδιακά στην ιδέα της ομορφιάς).

Η τεράστια σημασία της μουσικής φαίνεται και από την επιφύλαξη του Πλάτωνος σε κάθε καινοτομία σχετικά με αυτήν· γιατί οι σχετικές

αλλαγές μπορούν να καταστρέψουν το παν, δεδομένου ότι όταν αλλάζουν οι τρόποι της μουσικής μεταβάλλονται συνήθως και οι σπουδαιότεροι πολιτικοί νόμοι: "οὔδαμοῦ γὰρ κινεῦνται μουσικῆς τρόποι ἄνευ πολιτικῶν νόμων τῶν μεγίστων"²⁴. Η μουσική γίνεται έτσι το θεμέλιο της πολιτείας, πάνω στο οποίο θα κτισθεί η ἀκρόπολη, όπου θα ἴστανται οι φρουροί: "τὸ δὴ φυλακτήριον... οἰκοδομητέον τοῖς φύλαξιν, ἐν μουσικῇ"²⁵.

Αν αλλοιωθούν οι μουσικοί τρόποι μιας πόλης, διαβρώνονται σιγά-σιγά και τα ἤθη της, γιατί η ἀδικία και η παρανομία, αφού διαφθείρουν μέσω της κακῆς μουσικῆς τις ψυχές των νέων, εἰσχωρούν ἀθόρυβα, ὅπως το νερό που υποσκάπτει το βράχο, στα ἤθη και τις ἀσχολίες των πολιτῶν για να εξαπλωθούν κατόπιν στις μεταξύ τους συναλλαγές και ἀπὸ ἐκεῖ να φθάσουν στους νόμους και τους πολιτικούς θεσμούς για να ανατρέψουν τέλος τα πάντα: και κράτος και ιδιώτες.

Αντίθετα ὅταν τα παιδιά ἀπὸ μικρά δεχθoύν στην ψυχὴ τους την ευνομία δια μέσου της μουσικῆς, γίνονται καλοὶ πολῖτες και χτίζουν την πόλη σε σωστή βάση. Η ἠθικὴ αὐτὴ δομὴ της πόλης ἀρχίζει ἀπὸ τα μικρά πράγματα και φθάνει στα μεγάλα. Οι καθημερινές συνήθειες του καθενός επεκτείνονται ἔτσι σιγά-σιγά σε ολόκληρη την πόλη. Αναφέρουμε π.χ. ὅτι οι νέοι που πήραν σωστή μουσικὴ και ἠθικὴ ἀγωγή συνηθίζουν να σιωποῦν μπροστὰ στους μεγαλύτερους, να σέβονται και να περιποιοῦνται τους γονεῖς τους και γενικά να συμπεριφέρονται εὐπρεπῶς. Σε μία τέτοια πόλη δεν υπάρχουν φιλονεικίες, ἐνῶ οι πολῖτες ζουν δίκαια και εἰρηνικά²⁶.

Η μουσικὴ ὅμως μόνη δεν εἶναι ἀρκετὴ για την ἐκπαίδευση των νέων. Η γυμναστικὴ εἶναι ἐπίσης ἀπαραίτητη γιατί συντελεῖ στη διαμόρφωση ωραίων και υγιῶν σωμάτων²⁷. Στο σημεῖο αὐτὸ ο Πλάτων δηλώνει ἀπερίφραστα ὅτι ὅσο σπουδαῖο ρόλο και ἀν παίζει στην ἐκπαίδευση η γυμναστικὴ, πρέπει να ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας ὅτι δεν εἶναι το γερό και ωραῖο σῶμα ἐκεῖνο που κάνει καλὴ την ψυχὴ, ἀλλὰ η ἀγαθὴ ψυχὴ, η ὁποία με την ἀρετὴ της κάνει και το σῶμα ὅσο γίνεται καλύτερο ("...ἀλλὰ τούναντίον ψυχῇ ἀγαθῇ τῇ αὐτῆς ἀρετῇ σῶμα παρέχειν ὥς ὁλόν τε βέλτιστον")²⁸.

Η γυμναστικὴ ἐκπαίδευση των μελλοντικῶν ἀρχόντων πρέπει να περιλαμβάνει ἀσπογη ἠθικὴ συμπεριφορά, ελαφρά φαγητά και μετρημένες σωματικές ἀσκήσεις, οι ὁποῖες θα καθορίζονται με γνώμονα τις οδηγίες της ιατρικῆς. Στη γυμναστικὴ ὑπάγονται και τα διάφορα ἀθλήματα: η πάλη, το τρέξιμο και ὅ,τιδήποτε ἄλλο κάνει ρωμαλέο, χωρίς να κουράζει, το εὐθραυστο παιδικὸ σῶμα.

Ο Πλάτων προσθέτει ἐπίσης ὡς εἶδος γυμναστικῆς την ὄρχηση (παρότι βέβαια ἐδῶ ἐμπεριέχεται και η μουσικὴ)²⁹. Ο χορὸς συντελεῖ στη διαμόρφωση ωραίων και ευκίνητων σωμάτων, στην ἀπόκτηση χάρις

(«εὐρύθμου κινήσεως»)³⁰ και ακόμη στην ψυχαγωγία του ορχουμένου. Επί πλέον τα μετρημένα βήματα των χορευτών και η αρμονία που κυριαρχεί στις κινήσεις τους επιδρούν ευεργετικά στην ηρεμία και την τάξη της ψυχής τους. Από τους χορούς αυτούς των παιδιών αποκλείονται οι οργιαστικοί ρυθμοί, οι οποίοι όχι μόνο δεν κατευνάζουν, αλλά εξαγριώνουν τις ψυχές και τα σώματα. Ο δώριος ρυθμός είναι οπωσδήποτε προτιμητέος.

Πάνω απ' όλα οι εκπαιδευτές οφείλουν να διαβλέψουν το χαρακτήρα και τις έμφυτες τάσεις του κάθε παιδιού και να του παρέχουν τις σωστές αναλογίες μουσικής και γυμναστικής, γιατί όσοι επιδίδονται μόνο στη γυμναστική καταντούν «άγριώτεροι του δέοντος», όσοι πάλι ασχολούνται μόνο με τη φιλοσοφία και τη μουσική γίνονται «μαλακώτεροι» απ' ότι χρειάζεται³¹.

Χρέος του δασκάλου είναι λοιπόν να εκπαιδεύει το παιδί με μουσική και γυμναστική, έτσι ώστε οι άγριες φύσεις να γίνουν ανδρείες, οι δε ήπιες να διαμορφωθούν σε φιλοσόφους και κόσμιους πολίτες. Ο αρμονικός συνδυασμός άγριου και ήμερου στοιχείου θα κάνει την ψυχή των νέων εγκρατή και ανδρεία. Ο σκληρός χαρακτήρας μαλακώνει με τη μουσική, όπως το σίδερο με τη φωτιά και γίνεται εύπλαστος στα επιτήδεια χέρια του δασκάλου. Έτσι, αντί να γίνει το παιδί οξύθυμο και ευερέθιστο, διοχετεύει το δυναμισμό και την ορμητικότητά του στην προστασία της πόλης. Πολλή μουσική και λιγότερη γυμναστική διαπλάσσει τους δυνατούς σωματικά νέους σε εχέφρονες και φιλομαθείς πολίτες. Αντίθετα λιγότερη μουσική και περισσότερη γυμναστική κάνει τους αδύναμους ρωμαλέους στο σώμα και ατρόμητους στην ψυχή³².

Τα αγόρια και τα κορίτσια της πλατωνικής πολιτείας πρέπει ακόμη από την ηλικία των έξι ετών να ασκούνται στην ιππασία και στη χρήση των όπλων: τόξων, ακοντίων και σφενδονών, όσο φυσικά τους επιτρέπουν οι περιορισμένες δυνάμεις τους³³. Βλέπουμε εδώ ότι η ισοτιμία των φύλων επιβάλλεται ανενδοίαστα από τον Πλάτωνα, απαραίτητος όμως θεωρείται ο διαχωρισμός τους κατά τις γυμναστικές και στρατιωτικές ασκήσεις. Αναγκαία είναι επίσης κάποια απλά μαθήματα γραφής, μετρητικής, λογιστικής, αστρονομίας και θεολογίας, έτσι ώστε οι νέοι πολίτες να είναι έτοιμοι για πόλεμο και για ειρήνη· συγκεκριμένα να μπορούν να διοικήσουν σωστά τον οίκο και την πόλη τους, ενώ παράλληλα να τιμούν θεούς και ανθρώπους³⁴.

Η διδασκαλία των παραπάνω μαθημάτων δεν θα είναι απλή μετάδοση γνώσεων, αλλά θα συνοδεύεται απαραίτητα και από ισχυρότατη συναισθηματική σχέση. Στον Πλάτωνα η παιδεία προϋποθέτει πάντοτε το φιλοσοφικό έρωτα, που συνίσταται τόσο στις γεμάτες στοργή φροντίδες του δασκάλου για το νεαρό μαθητή του όσο και στον απε-

ριόριστο θαυμασμό του τελευταίου για τον πνευματικό οδηγό του³⁵.

5. Η **τιμωρία**. Ο Πλάτων που τόσο πολύ αγάπησε τους νέους, ακριβώς επειδή θέλει να γίνουν τέλει, χρησιμοποιεί μερικές φορές την ποινή ως μέσο πειθαρχίας της ατίθασης φύσης τους. Δεν δέχεται όμως τη βάνουση τιμωρία γιατί αυτή τους εξοργίζει και φέρει τα αντίθετα από τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Αντ' αυτής προτείνει την ήπια αυστηρότητα που θα τους αποτρέψει από την αχαλίνωτη συμπεριφορά και την τρυφή³⁶. Άς μην ξεχνάμε εξάλλου ότι η «ἄγαν ἐλευθερία ἔοικεν οὐκ εἰς ἄλλο τι ἢ εἰς ἄγαν δουλείαν μεταβάλλειν καὶ ἰδιώτη καὶ πόλει»³⁷.

Αυτά λέει σε γενικές γραμμές ο Πλάτων για τη στοιχειώδη εκπαίδευση και πρέπει να τα αντιμετωπίσουμε με τη δέουσα προσοχή. Άν θέλουμε να δούμε καλύτερες μέρες πρέπει να αποβλέπουμε στο πλατωνικό ιδεώδες, προσπαθώντας να δώσουμε συνέπεια και ενότητα στο εκπαιδευτικό μας σύστημα.

Στο σημείο αυτό χρειάζεται να παρατηρήσουμε ότι οι πλατωνικές αντιλήψεις ανταποκρίνονται ως επί το πλείστον στις καταστάσεις και τις κλιματολογικές συνθήκες της ελληνικής πραγματικότητας. Όταν πρόκειται για άλλες χώρες ή περιοχές της γης, τα ανωτέρω πρότυπα μπορεί να παραλάссουν. Παρόλ' αυτά πάντοτε θα παραμένουν κάποια σταθερά σημεία αναφοράς. Έτσι, π.χ., στην Ελλάδα του 5ου π.Χ. αιώνα ο δώριος ρυθμός ήταν ίσως ο πλέον ενδεδειγμένος για τη μουσική αγωγή των νέων· αλλά δεν μπορούμε να πούμε το ίδιο για χώρες με πολύ θερμά ή πολύ ψυχρά κλίματα, όπου οι άνθρωποι, υφιστάμενοι την επιρροή του φυσικού τους περιβάλλοντος, νοιώθουν την ανάγκη να εκφράζονται με διαφορετικούς τρόπους.

Αντίθετα η πλατωνική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία στα παιδιά πρέπει να παρέχεται εκπαιδευτικό υλικό από μύθους, οι οποίοι συνιστούν πρότυπα ηθικής συμπεριφοράς, είναι μία θέση που μπορεί να ισχύει ανεξαρτήτως τόπου ή εποχής. Η επιστροφή στην πλατωνική παιδεία πρέπει να γίνει λοιπόν το σύνθημα που θα κατευθύνει κάθε σύγχρονη εκπαιδευτική μέθοδο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Νόμοι*, II 653 b-c.
2. Ibid. II 659 e – 660 a.
3. Ibid. II 659 d – e.
4. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία*, VI 491 e.
5. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Νόμοι*, VI, 766 a.
6. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία*, VI 492 a.
7. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Νόμοι*, I, 644 a.
8. Όταν ο Πλάτων μιλάει για “παιδεύειν” εννοεί την εκπαίδευση των φυλάκων της πολιτείας του, δηλαδή των φιλοσόφων – αρχόντων, (τόσο των ανδρών, όσο και των γυναικών), οι οποίοι ανατρέφονται με στόχο το αγαθό (*Πολιτεία*, VI 451 c κ.ε.).
9. Ibid. II 378 d – e.
10. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Νόμοι*, I 643 b. Ο Πλάτων γίνεται έτσι ο πρόδρομος της σύγχρονης παιδαγωγικής επιστήμης. Βλέπε επίσης ibid. 643 e.
11. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία*, VII 514 a.
12. Ibid. 535 b – c.
13. Ibid. II 377 a.
14. Ibid. 377 d κ.ε.
15. Ibid. 378 c.
16. Ibid. III 388 a – d.
17. Ibid. II 377 b – c.
18. *Νόμοι*, I 643 b – d.
19. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία*, III 395 c – d.
20. Ibid. 395 d – 396 c.
21. Ibid. 401 d. Βλέπε επίσης ibid. II 372 a – b, V 452 a.
22. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία*, III 400 b – c. J. STENZEL, *Platon der Erzieher*, Darmstadt, Felix Meiner Verlag, 1961, σ. 120 – 136.
23. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία*, III 399 d κ.ε.
24. Ibid. IV 424 c.
25. Ibid. 424 c – d.
26. Ibid. 424 b κ.ε.
27. J. STENZEL, *Platon der Erzieher*, σ. 136 – 142.
28. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία*, III 403 d.
29. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία*, II 372 a – b, V 452 a· *Νόμοι*, VII 833 c – d.
30. Ibid. 795 d – e, 814 c, 815 c· VIII 834 d – e.
31. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Νόμοι*, III 410 d.
32. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία*, III 410 c – 412 b.
33. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία*, VII 794 c – d· *Νόμοι* VII 804 c – e, 813 d – e. J. STENZEL, *Platon der Erzieher*, σ. 145 – 6.
34. Ibid. 809 c – e, 817 e – 818 a, 821 c – d.
35. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Άλκιβιάδης*, 131 c – 132 e. *Συμπόσιον*, 210 a – 212 a· *Φαίδρος*, 245 b – 251 d. Κ. ΒΟΥΔΟΥΡΗ, *Έρω, Παιδεία και Φιλοσοφία*, Αθήνα, 1989, σ. 18 – 22.
- Ι. ΣΥΚΟΥΤΡΗ, *Πλάτωνος Συμπόσιον*, Αθήνα, εκδ. Ι. Α. Κολλάρος και ΣΙΑ ΑΕ, 1982, 7η έκδοση, σ. 47 – 52. C. LEFEVRE, «La personne comme être en relation chez Platon et Aristote», *Mélange de Science Religieuse*, 1973 (30), σ. 164.
36. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Νόμοι*, VII 793 e – 794 a.
37. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία*, VIII, 564 a. G. RODIS – LEWIS, *Platon et la “chasse de l’être”*, Paris, Editions Seghers, 1965, σ. 179 κ.ε.

SUMMARY

Evangelia Maragianou, «*The Concept and Content of primary education in Plato*»

In this paper I will try to give the main points and the aims of primary education in Plato. Thus I will use mainly the first book of the *Republic* and the *Laws*. My intention is not to speak about the university's education, which considers dialectic as a philosophical training, but about the terms and the conditions which are required in order for these to be created the necessary moral substructure of the young man as a citizen which later will be extended and developed by means of philosophical education.

The point which occupies Plato's mind here is not only how children will obtain knowledge and skills, but how they will form their character in order later to be moral personalities. Thus the philosopher gives us a constant pattern of moral training and education which must be followed and which is not realized in modern society. We, today, must aim for this pattern, trying to give consistency and unity in training and education to our educational system.

At this point we must notice that the platonic conceptions correspond for the most part to the conditions, the rhythms and the climatological conditions of Greece. But when we have to do with other countries or regions of the earth, these patterns can be different. In any case there will be always some constant points of reference.

Thus, for example, in the Greece of the fifth century B.C. "Dorian" rhythm was perhaps the most appropriate for the musical education of the young, in order for them to develop as they should; we cannot however say the same thing for countries where the climate is very hot or very cold. On the contrary the platonic conception according to which children must be given educational material from myths or tales which are patterns of moral conduct and have conceptions about life which lead to virtue, is a position which can apply to every place or time.